

Vysoké učení technické v Brně,
Fakulta architektury, Ústav teorie

Brno 1945–1975
v kontextu československé
architektury.

Brno in the years 1945–1975 in
context of the Czechoslovak
architecture

[Specifika brněnské architektury /
Specifics of Brno architecture]

Zkrácená verze PhD Thesis

Autor: Ing. arch. Renata Vrabelová

Vedoucí práce: prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc.

Oponenti: prof. Ing. arch. Ivan Ruller

doc. Ing. arch. Ivan Wahla

KLÍČOVÁ SLOVA

bytová krize, dvouletý poválečný plán obnovy, socialistický realismus, sorela, zdobnost fasád, monumentálnost, lidové motivy, klasicizující tendence, Chruščovova kritika ozdobnictví, Expo'58, bruselský styl, brutalismus, vědecké metody v projektování, zprůmyslnění stavebnictví, státní stavební podniky, unifikace, typizace

KEYWORDS

housing shortage, two-years plan of the restoration, socialist realism, decorativeness, monumentality, folkish motifs, trend to classicism, Chruscov's critics of decorativeness, Expo 58, Brussels' style, brutalism, scientific designing's methods, industrializing of building, state building enterprises, unification, standardization in building industry

Disertační práce je uložena na Fakultě architektury VUT v Brně,
Poříčí 273/5, 639 00 Brno

Bibliografická citace:

VRABELOVÁ, Renata. *Brno 1945 – 1975 v kontextu československé architektury. Specifika brněnské architektury*. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, 2016. 220 s. Vedoucí disertační práce: prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc.

© 2015 Renata Vrabelová

ISBN 80-214- zbytek doplní redakce

ISSN 1213-4198

Obsah

1	ÚVOD PRÁCE.....	5
1.1	Úvod k tématu.....	5
1.2	Teoretická východiska, motivace.....	7
1.3	Cíl práce.....	8
1.4	Metoda práce.....	8
1.4.1	<i>Pozorování – průzkum</i>	8
1.4.2	<i>Zobecnění – možnosti vytvoření srovnatelných podkladů</i>	9
1.4.3	<i>Analogie – poznání srovnáním</i>	10
1.4.4	<i>Struktura práce, doplňující materiály</i>	10
1.5	Vymezení cílů a předpokládaných výsledků disertační práce.....	11
2	SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ V OBLASTI TÉMATU DISERTAČNÍ PRÁCE	11
3	AKADEMICKÉ ZÁZEMÍ VÝCHOVY ARCHITEKTŮ.....	15
4	PRVOREPUBLIKOVÁ TEORETICKÁ VÝCHODISKA POVÁLEČNÉ ARCHITEKTURY.....	15
5	HISTORICKÝ PŘEHLED, SOUVISLOSTI ČESKOSLOVENSKÉ POVÁLEČNÉ ARCHITEKTURY.....	16
5.1	Významná data v poválečném vývoji v architektuře, stavebnictví a výtvarném umění....	16
6	ARCHITEKTURA V BRNĚ PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE.....	16
7	SHRNUTÍ SPECIFIK ARCHITEKTURY POVÁLEČNÉHO BRNA.....	17
7.1	Srovnání škol v Praze a v Brně.....	17
7.2	Brněnská specifika reflektovaná v realitě výstavby a architektury.....	20
8	ZÁVĚR.....	24
9	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	26
9.1	VÝBĚR ZE Základní Bibliografie.....	26
9.2	Odborná periodika.....	28
10	SEZNAM VLASTNÍCH PRACÍ.....	28
11	CV.....	29
	Renata Vrabelová, Ing. arch.....	29
12	ABSTRAKT / ABSTRACT.....	30

1 ÚVOD PRÁCE

1.1 ÚVOD K TÉMATU

Svoji disertační práci věnuji brněnské architektuře období třiceti let od konce druhé světové války, období, které v souvislosti se společenskými změnami vykazuje také změny architektonického názoru a vyjádření v realizacích. Stavby a stavební celky z této doby tvoří významnou část našeho současného prostředí, ale obvykle nejsou považovány za hodné pozornosti. Často je jim upřena jejich kvalita, někdy jakákoliv kvalita, a pokud jsou vnímány pouze jako obraz neoblíbené politické reality Československa druhé poloviny 20. století, jsou dosud málo popsány.

Ve výročí architektů o podobě brněnské poválečné architektury, a to jak ve fázi totalitní, prostalinovsky orientované estetiky, tak i v následujícím uvolněnějším období, jsem víckrát zaznamenala vyslovení odlišnosti, progresivního přístupu brněnské architektury. V období po roce 1948 to mělo být ve způsobu uchopení nebo možná spíš neuchopení slohové diktatury socialistického realismu a vkládání jeho nejasně formulovaných zásad do architektonických realizací, později pak v pokrokové roli brněnských architektů jako tvůrců moderní architektury na mezinárodní úrovni. Bez ambice potvrdit uvedené publikované výroky je pro mě brněnské téma zajímavé, zásadní, protože brněnské prostředí mě obklopovalo od dětství a je součástí mého života. Z uvedených důvodů jsem se zaměřila na sledování místních historických, společenských a hospodářských daností, včetně akademického prostředí a architektonického vzdělání, a následných souvislostí s realitou budovaného Brna, případně pojmenování rozdílů, odlišného formálního vyjádření.

Ze zmíněných výroků například Vladimír Šlapeta v úvodním textu k období 1945–1959 v publikaci **BRNO – ARCHITEKTURA 1945–1990** uvádí:

„Elitním obsazením se stal brněnský odbor architektury na VUT až do konce padesátých let jedním z nejprogresivnějších učilišť oboru v celé Evropě.“¹

A již dříve, v roce 2006, v rozhovoru s Janem Kratochvílem na *Archiwebu* na dotaz, proč si ke studiu vybral pražskou fakultu architektury, Vladimír Šlapeta odpovídá: *„V letech 1945-1958 byla brněnská fakulta nesporně nejlepší v republice. Toto období skončilo vyhozením profesorů Fuchse, Kopřivy a Rozehnal, z nichž poslední skončil po ostudném soudním procesu v kriminále na Pankráci. Tím začala neslavná éra docenta a rektora Vladimíra Meduny – pokles úrovně a politizace školy, z níž odešli nejschopnější asistenti Ruller, Sirotek, Riedl aj. Vzhledem ke svému původu a jménu jsem na takové fakultě, které vládli Meduna, Alexa a podobní, neměl nejmenší šanci a také by to nemělo smysl. Proto jsem se přihlásil do Prahy, která se kulturně už více otevírala světu.“²*

¹ ŠLAPETA, Vladimír. Úvod k části: 1945–1959 v BRNO – ARCHITEKTURA 1945–1990, in: VRABELOVÁ, Renata, *Brno - architektura 1945–1990*. Brno: Centrum architektury, 2009, s. 17. ISBN 8025459969.

² KRATOCHVÍL, Jan. O cestě k architektuře: Rozhovor s Vladimírem Šlapetou. *Archiweb* [online]. Brno, 2006 [cit. 2015-12-20]. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/salon.php?type=11&action=show&id=1178>

Petr Pelčák v úvodu k ročence architektury v roce 2009 formuluje odlišnou poválečnou situaci architektonického prostředí v Praze a Brně: „...na sorele získali první 'ostruhy' mladí čeští architekti významní pro další vývoj v 60. letech (Prager, Filsak, Hubáček a další), zatímco brněnští architekti téže generace se od projektování sorely distancovali a 50. léta prožívali na školách a ve výzkumných ústavech (Rudiš, Řihák, Ruller).“³

Ve stejném textu uvádí autor vzpomínku Růženy Žertové, která začala studovat v Praze, a když z politických důvodů musela odejít, šla do Brna. Podle ní byla na pražské škole „hrozná atmosféra. Profesori a studenti se vzájemně prověřovali a nastupovala sorela (...) byla tam distance mezi kantory a posluchači (...) To v Brně nebylo. Tady byli jen čtyři učitelé ateliérů (...) A doma byli studenti v ateliérech těchto čtyř kantorů, to byli profesori Rozehnal, Kurial, Fuchs a zprvu Kopřiva.“⁴

Dále v tomto textu prof. Pelčák popisuje období konce padesátých let a následujícího desetiletí, a to v Praze pomalým a ojedinělým nástupem moderny, zatímco „místem, kudy k nám opět vstoupila moderní architektura, bylo podobně jako po vzniku první republiky Brno, bývalé zemské hlavní město,“⁵ a to zejména díky znovuzrození mezinárodních veletrhů.

Je zřejmé, že výše uvedená hodnocení brněnské poválečné architektury pocházejí z per autorů, kteří jsou s Brnem spjati. Podobná hodnocení, spjatá výhradně s obdobím těsně poválečným, jsem zaznamenala také v rozhovorech s pamětníky a v jejich písemných výpovědích.

Postupně během studia jsem dospěla k záměru věnovat se podrobněji a ve společenských souvislostech osobnostem brněnské poválečné architektury, v čemž mne podpořila také závěrečná slova Jindřicha Vybírala v článku o totalitní architektuře, kdy podle slov Williama J. R. Curtise⁶ formuluje svůj závěr: „Při zkoumání sorely by měly být díla, tvůrčí přístupy či události co možná nezaujatě analyzovány ve strukturálních souvislostech, tedy jako produkty jisté ideologie a politického systému. Přitom by se však z ohniska zájmu neměly ztratit osobní příběhy jednotlivých účastníků. Nepochybně půjde o to, při analýze umělcova záměru předem nevyložit dobré úmysly a přesně určit okolnosti působící při vzniku děl. Stejně nezbytné bude citlivě odlišit záměrné a získané (připsané) významy.“⁷

A vzhledem k tomu, že akademické architektonické prostředí poválečného Brna nebylo zatím souborně zpracováno, považuji za důležité uvést do souvislostí personální situaci na škole a realitu budování napřed válkou poničeného města a posléze výkladní skříně socialistického průmyslu. A stále ještě máme to štěstí, že někteří pováleční absolventi brněnské školy architektury dosud žijí, a jsou velmi

³ PELČÁK, Petr, 6 1/2, in: Česká architektura 2008-2009, Praha: Prostor, 2009, ISBN 9788087064047

⁴ Tamtéž

⁵ Tamtéž

⁶ CURTIS, William J. Modern architecture since 1900. 3rd ed., [Rev., expanded, and redesigned]. London: Phaidon, 1996, 736 p. ISBN 07-148-3356-8.

⁷ Architektura ve službách totalitní moci. In: Poválečná totalitní architektura a otázky její památkové ochrany. Ostrava 2002, s. 4-11.

vitální a také aktivní, jsem vděčná za možnost sdílení osobní zkušenosti těchto pamětníků. Již dříve mě zaujaly rozhovory s architekty-pamětníky období socialistického realismu⁸, a pro širší obraz doby jsem se rozhodla také k oslovení architektů, kteří byli studenty na ústavu architektury brněnské techniky po roce 1945. Z rozhovorů vzešly některé poznatky, případně formulované závěry, uvedené v této práci.

1.2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA, MOTIVACE

Můj zájem o sledované období byl významně podpořen přípravou publikace **BRNO – ARCHITEKTURA 1945–1990**, kterou jsem, jako doprovodnou k výstavě Brněnská poválečná architektura, pod hlavičkou Centra architektury vydala v roce 2009.

V návaznosti na tuto práci jsem v letech 2010–2012 jako člen společného odborného týmu pracovala na přeshraničním projektu magistrátů měst Vídně a Brna *Vypracování hodnotící metodiky architektury období 1945–1979* (arch4579)⁹. Supervizi projektu vykonával poradní sbor, jehož členem byl také můj školitel profesor Vladimír Šlapeta. Práce na tomto projektu představovala průzkum a hlubší studium poválečné architektury.

Výsledná metodika zohledňuje kritéria faktografická, materiálně-fyzická a technická, se současným posouzením estetické kvality, funkčnosti a adaptability pro nové možnosti využití. Projekt byl ukončen dvoudenní konferencí ve Vídni, zde jsem přednesla příspěvek o výsledku průzkumu, provedeného v rámci Brna. Spoluautorsky jsem se podílela na vydání sborníku, který shrnuje výsledky projektu. V rámci udržitelnosti projektu od roku 2015 pokračuji v průzkumu dalších budov ze zkoumaného období, s plánovaným dokončením v roce 2017.

Mým školitelem, prof. Ing. arch. Vladimírem Šlapetou, DrSc. jsem byla v listopadu 2012 vyslána na mezinárodní konferenci *Between Rejection and Appropriation. The Architectural Heritage of Socialism in Central and Eastern Europe*, pořádanou zastoupením mezinárodní organizace na ochranu památek a míst ICOMOS v Lipsku. Zde jsem přednesla příspěvek na téma *Brněnská architektura po roce 1945*, který je také součástí sborníku z této konference¹⁰.

V poslední době jsem vstoupila do spolupráce na projektu v rámci programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity NAKI, připraveném Národním památkovým ústavem. V tomto projektu jsem nyní zapojena jako koordinátorka hlavního řešitele projektu – NPÚ, ve spolupráci s partnery z VUT v Brně, ČVUT v Praze a z Ústavu teoretické a aplikované mechaniky AV ČR. Téma

⁸ Např.: JEHLÍKOVÁ JANEČKOVÁ, Michaela. Směřování k socialistickému realismu v architektuře ČSR. Praha, 2008. Diplomová práce. VŠUP. Vedoucí práce Prof. PhDr. Rostislav Švácha nebo MADIGA, Andrea. Výstavba města Havířova. Ostrava, 2010. Diplomová práce. Vysoká škola báňská Ostrava, Fakulta stavební.

⁹ KOLEKTIV AUTORŮ. Brno / Wien: Entwicklung einer Bewertungsmethodik der Architektur von 1945 bis 1979 / Vypracování hodnotící metodiky architektury období 1945 až 1979: Město Vídeň, Město Brno, 2012.

¹⁰ VRABELOVÁ, Renata. Brno architecture after 1945 - Specifics of Post-War Architecture in Brno in National Context. Příspěvek do sborníku z konference "Between Rejection and Appropriation. The Architectural Heritage of Socialism in Central and Eastern Europe". Leipzig: Böhlau Verlag, ed. "Visuelle Geschichtskultur", 2013.

projektu s názvem *Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století jako součásti národní a kulturní identity ČR* se opět vztahuje k tématu, kterému se věnuji ve své disertační práci.

1.3 CÍL PRÁCE

Hlavním cílem mé disertační práce je popis prostředí brněnské architektonické scény v období od konce druhé světové války, přes zlomový moment nástupu komunistické diktatury a během praxe reálného socialismu, ve společenských, politických a ekonomických souvislostech, a výsledně pokus o pojmenování rozdílů ve vztahu ke zbytku republiky. Sleduji postupný vývoj od osvobození v roce 1945 až do poloviny sedmdesátých let dvacátého století. Ohniskem zájmu je orientace na vztahy v rámci akademického prostředí, možnosti předkládané školou, způsob výchovy budoucích architektů a její odraz v následné realitě socialistického budování. Sleduji vliv architektů-pedagogů na jejich žáky a tím zprostředkovaně na stavební vývoj poválečného Brna.

1.4 METODA PRÁCE

Ke zmapování akademického prostředí v oboru architektury jsem použila zejména archivy vysokých škol, které mají předmět architektury v programu výuky. Věnovala jsem se zejména školám technickým, VUT v Brně a ČVUT v Praze, a to pro lepší možnost porovnání studijních programů. Prostoru pražských uměleckých škol – Vysoké školy umělecko-průmyslové a Akademie výtvarných umění – jsem použila jako doplňující pro dokreslení celkové situace.

Hlavní otázky, které jsem si položila:

KDO? Kteří architekti vyučovali na školách?

CO? Co vyučovali, jaké předměty, jaké byly jejich priority a témata?

JAK? Jakým způsobem vyučovali, jaká byla jejich životní filozofie?

Mezi doprovodné cíle patřilo připomenout práce pedagogů – architektů a také odborníků v jiných oborech, souvisejících se architekturou, jakými jsou malířství, statika, konstrukce, složení materiálů, a také práce jejich žáků a popsat význam, zaměření a výsledky vybraných škol.

1.4.1 Pozorování – průzkum

Během studia a postupu k tématu disertační práce jsem se snažila specifikovat oblast výzkumu a vytyčit cíle práce. K tomu jsem směřovala postupně, shromažďováním dostupných podkladů, studiem materiálů a orientací v dosavadních vědeckých závěrech. Výsledky tohoto dlouhodobějšího průzkumu tvoří základ textu o brněnské architektuře druhé poloviny 20. století, který je doplňován citacemi z jiných materiálů. Na přípravnou fázi navázalo období hledání zajímavého a pro obor přínosného tématu.

Zpočátku mě zajímalo všechno související s obdobím, které jsem si pro svou práci zvolila, a proto jsem nejprve hledala otázky, které by snad dosud mohly být

nezodpovězené. Po počátečních průzkumných procházkách po Brně a výletech do Prahy jsem začala provádět cílený průzkum brněnských staveb na místě, následoval průzkum dostupných materiálů a dokumentace staveb v archivech. Významnou motivací a zdrojem hlubšího a detailního poznání problematiky byla posléze práce na výše popsaném mezinárodním projektu *arch4579*. Dalším logickým krokem bylo studium dobové literatury a vyhledávání teoretických, vědeckých prací, zabývajících se tématy, souvisejícími s českou poválečnou architekturou. Později jsem se také účastnila společného projektu Fakulty výtvarných umění a Fakulty architektury *Umění na VUT*, mapujícího stavby VUT v Brně. V následující fázi jsem oslovila architekty, kteří studovali na brněnské Fakultě architektury v poválečných letech. K metodě „*takzvané orální historie, kde se objevuje pohled zdola*“¹¹ jsem se odhodlala s vědomím, že výsledky rozhovorů s účastníky popisované doby budou podbarveny individuálním prožitkem dotazované osobnosti. Myslím, že právě tento moment byl pro mě jedním z nejzajímavějších, a navíc tento postup je z pohledu historiků dějin umění považován za „*kvalitativní metodu výzkumu*“, typickou „*svým demokratizujícím pojetím dějin*“¹². Máme štěstí, že ještě žijí pamětníci, kteří se významně zapsali do architektonické historie Brna druhé poloviny 20. století, byť to jsou již jen ti nejmladší, tedy absolventi po roce 1950. V současné situaci počet rozhovorů při osobních setkáních s architekty nebo jejich písemných výpovědí/odpovědí na otázky neumožňuje statisticky uplatnitelný výstup, ale i tak byla osobní setkání a povídání velmi zajímavá. Osobní vzpomínky architektů na dobu studií, jejich učitele i spolužáky a následně kolegy po nástupu do praxe jsou podkladem pro některé závěry. Po fázi sumarizace podkladů následovalo závěrečné období mé práce, extrakt výsledků průzkumu, srovnání, shrnutí, závěry.

1.4.2 Zobecnění – možnosti vytvoření srovnatelných podkladů

Snažila jsem se vytvořit mapu vztahů na brněnské škole architektury, pokud možno i včetně politických vlivů. Sledované období jsem si pro zjednodušení a srozumitelnost rozdělila na tři časová údobí, vymezená milníky, danými politickými a z nich plynoucími legislativními změnami, které se projeví ve struktuře školy.

V pokusu o srovnání podmínek na brněnské a pražské technice jsem se zaměřila na období do roku 1959, vycházejíc z výše zmíněného výroku profesora Šlapety o výjimečnosti školy, která skončila rokem 1959, který je začátkem plně komunistické orientace školy. Pro výzkum jsem si stanovila následující základní kritéria:

- období / 1945–1948 / 1949–1955 / 1956–1959
- učitelé – jejich realizace,
- žáci – jejich realizace – význam

¹¹ ŠIMÁK, Petr. Velká historie a každodennost, A2 VI, 2010, s. 34. [online]. [cit. 2015-09-11]. <http://www.advojka.cz/archiv/2010/5/velka-historie-a-kazdodennost>

¹² WEBER, David. Vyprávěná „Paměť národa“ aneb co je to oral history metoda [online]. Praha: POST BELLUM, o. p. s. [cit. 2015-12-17]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method>

1.4.3 Analogie – poznání srovnáním

Snažila jsem se o porovnání dobových podmínek na vysokých technických školách v Brně a v Praze v souvislosti s výukou architektury, hledání společných znaků, srovnání studijních programů a učitelského zázemí. Pro tento účel jsem vytvořila přehledy výukových programů architektury a strukturované medailony nejvýznamnějších pedagogů na technických vysokých školách v Praze a v Brně.

1.4.4 Struktura práce, doplňující materiály

Po úvodním seznámení s tématem, východisky a cíli práce je několik stran věnováno shrnutí zásadních prací o problematice, související s tématem práce.

Dále se zabývám akademickým prostředím v oboru architektury na školách v Praze a v Brně, a to popisem struktury výuky, výukových programů a osobnostmi, které vyučovaly architekturu na školách.

Následně, po stručném přehledu zásadních, centrálně řízených změn v organizaci práce architektů v praxi popisují stavební rozvoj Brna, významné architektonické počiny.

Stavební aktivity v rámci brněnského prostředí, s odkazy na adekvátní příklady v rámci celé republiky, jsou popisovány v chronologickém uspořádání, zařazeny do časového vymezení čtyř období:

1945–1948: OBDOBÍ POVÁLEČNÉ OBNOVY

1949–1955: OBDOBÍ SOCIALISTICKÉHO REALISMU

1956–1968: OBDOBÍ UVOLNĚNÍ

1969–1975: NÁSTUP NORMALIZACE

Budovy nebo stavební celky jsou v uvedených časových obdobích řazeny do kategorií podle funkce, programu staveb, a to postupně podle dobových stavebních priorit, odvozených pro tento účel z hlediska kvantity. V rámci těchto funkčních kategorií jsou stavby uváděny v chronologickém pořadí.

Zařazení do jednotlivých výše jmenovaných časových období bylo komplikované tím, že tato období, kopírující data ideologicko-formálních zvrátů, byla velmi krátká. Projekty staveb nebo stavebních souborů vznikaly velmi často v jiné *ideologicky formální* době, než ve které byly následně, a to někdy s velmi dlouhou prodlevou, realizovány, a tedy *jejich podoba nesouhlasí s dobou*. Postupovala jsem tedy tak, že u staveb z prvního, těsně poválečného období, preferuji datum projektu, v dalších obdobích jsme se snažila umístit stavby častěji podle data realizace, protože i pokud byly navrženy v předcházejícím slohovém období, jejich realizace spadá do společenského nastavení doby, ve které byly dokončeny.

Text o stavebních aktivitách brněnské techniky, částečně použitý, případně po úpravě, v publikaci **PAMĚŤ BUDOV: ARCHITEKTURA STAVEB VYSOKÉHO UČENÍ TECHNICKÉHO V BRNĚ**¹³, je výsledkem průzkumu, který jsem prováděla v rámci

¹³ SEDLÁK, Jan, Šárka SVOBODOVÁ, Renata VRABELOVÁ a Jan OBRTLÍK. Paměť budov: Architektura staveb Vysokého učení technického v Brně. Vydání první. Brno: Fakulta výtvarných umění Vysokého učení technického v Brně, 2014, 95 stran. ISBN 978-80-214-5088-2.

společného projektu Fakulty výtvarných umění a Fakulty architektury VUT v Brně v roce 2014.

Vzhledem k obsáhlému zázemí odborných prací, zabývajících se architektonickou a urbanistickou problematikou sledovaného období jsem v některých částech textu dala větší prostor přímým citacím.

Důležitou součástí disertační práce jsou přílohy, které jsem vytvořila jako podklady pro možnost srovnání, a jsou to přehledy akademických představitelů a jejich funkčních období, strukturované přehledy výukových programů a jejich učitelů, strukturované medailony pedagogů – architektů, zachycující jejich pedagogické působení v období po roce 1945.

1.5 VYMEZENÍ CÍLŮ A PŘEDPOKLÁDANÝCH VÝSLEDKŮ DISERTAČNÍ PRÁCE

Cílem, ke kterému bych ráda dospěla, je naznačit možné rozdíly – také podle výpovědí pamětníků – v odborném prostředí škol v Praze a v Brně, ideálně s vytvořením závěrečné hypotézy, jestli, a pokud ano, pak jakým způsobem se rozdíly ve výuce, filozofii a propojenosti s praxí projevíly převažujícím formálním vyjádřením v realitě stavebního rozvoje obou měst.

2 SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ V OBLASTI TÉMATU DISERTAČNÍ PRÁCE

Problematikou architektury, výstavby, umění a designu období socialistického Československa se u nás po politických změnách v roce 1989 začala zabývat řada teoretiků a historiků architektury. Některé poznatky a citace autorů níže jmenovaných prací jsou uvedeny v této práci v souvislosti s konkrétními příklady.

Pavel Halík přednesl v roce 1993 na mezinárodním kolokviu *Totalitarismus a tradice* příspěvek *Czech Architecture of the Fifties – Unpleasant Memories / Česká architektura v padesátých letech – nepříjemné vzpomínání*¹⁴. V řadě následujících statí a studií se prof. Halík prof. věnoval tématu totalitní architektury, sleduje názorový vývoj od meziválečné avantgardy přes rok 1948 až po odklon od dekorativismu socialistického realismu po Stalinově smrti a následné změně sovětské politiky. Tématem *sorely* se prof. Halík zabývá dlouhodoběji, kromě své habilitační práce a řady článků také v dílu V. publikace **DĚJINY ČESKÉHO VÝTVARNÉHO UMĚNÍ**, kam přispěl pojednáním o architektuře padesátých let¹⁵.

¹⁴ HALÍK, Pavel. Česká architektura v padesátých letech: Nepříjemné vzpomínání. In: *Totalitarismus a tradice: Časopis ARS. XXVI.* Bratislava: Ústav dejín umenia, 1993, s. 189-194.

¹⁵ HALÍK, Pavel, *Architektura padesátých let*, in: M. Platovská – R. Švácha, (eds.), *Dějiny českého výtvarného umění 1939/1958 (V)*: 1. Praha: Academia, 2005, s. 31-73. ISBN 9788020013903.

V téže publikaci najdeme stať profesora **Rostislava Šváchy** „*Architektura čtyřicátých let*“¹⁶, a stejný autor popsal také směřování české architektury následujícího období od šedesátých let do konce 20. století v závěrečném, VI. dílu *Dějiny českého výtvarného umění*.¹⁷ Rostislav Švácha se v řadě svých prací zamýšlí nad kořeny socialistického realismu, které nachází také v Teigeho přijetí surrealismu a spojení s konstruktivismem.¹⁸ Historií danými atributy, které ovlivnily vývoj a přístup českých architektů k tvorbě, výraz současné architektury a její vnímání, se prof. Švácha zabýval také v knize **ČESKÁ ARCHITEKTURA A JEJÍ PŘÍSNOST**¹⁹.

Rostislav Švácha ve stati o architektuře čtyřicátých let²⁰ sleduje také územní plánování a pojmenoval zde dva rozdílné přístupy k práci s územím a krajinou, kdy v obou případech bylo původním záměrem estetické a výtvarné působení směrem k dokonalosti. Již v roce 1948 se Josef Karel Říha v knize **ZEMĚ KRÁSNA** snažil najít odpověď na otázku, kdo má přetvářecí krajinné a urbánní procesy řídit. Ladislav Žák se v knize **OBYTNÁ KRAJINA** v roce 1947 obrací ke vzoru anglické krajiny, přírodního parku. Formuluje zde požadavky na přístup k přetváření krajiny, požadavky, kterými pojmenovává základní zásady v současné době požadované udržitelnosti.

Historička architektury **Radomíra Sedláková** v roce 1994 připravila pro Národní galerii výstavu **SORELA. ČESKÁ ARCHITEKTURA PADESÁTÝCH LET**²¹, ke které ve stejnojmenném katalogu předkládá možnost rehabilitace sorely.

Ve stejném roce **Jindřich Vybíral**, v časopise *Architekt* v článku *Lesk a bída stalinské architektury*²² rozvádí klasicistní tradice v oficiální – totalitní stalinské architektuře, která byla ideologickým vzorem poválečného hledání slohu v československé architektuře. Stejným problémem se autor zabývá ve stati *Architektura ve službách totalitní moci*.²³

Jindřich Vybíral při popisu forem totalitní architektury odkazuje ke světové výstavě v Paříži v roce 1937, kdy *vypjatá monumentalita* pavilonů Německa a Sovětského svazu přinesla oběma zemím zlatou medaili. Autor jmenuje společné rysy německé a sovětské architektury té doby.

Zatím nejobsáhlejší souhrnnou publikací o architektuře druhé poloviny 20. století je zřejmě kniha s podtitulem „**ZLATÁ ŠEDESÁTÁ**“ V ČESKÉ ARCHITEKTUŘE 20.

¹⁶ ŠVÁCHA, Rostislav, *Architektura čtyřicátých let*, in: ŠVÁCHA, Rostislav a Marie PLATOVSKÁ (eds.), *Dějiny českého výtvarného umění 1939/1958 (V)*: 1. Praha: Academia, 2005, s. 31-73. ISBN 80-200-1390-3.

¹⁷ BREGANTOVÁ, Polana, Rostislav ŠVÁCHA (ed.) a Marie PLATOVSKÁ (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění (VI)*: 1958–2000. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, 526 s. ISBN 978-80-200-1489-4.

¹⁸ ŠVÁCHA, Rostislav. *Surrealismus a český funkcionalismus*. *Umění* [online]. 2007. 2007, (4) [cit. 2015-01-16]. Dostupné z: <http://www.umeni-art.cz/cz/issue-detail.aspx?v=issue-issue-625>

¹⁹ ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura a její přísnost*, Praha: Prostor-architektura, interiér, design, 2004, ISBN 8090325734

²⁰ Viz pozn. 18, s. 37-41.

²¹ SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Sorela: Česká architektura 50. let: Kat. Výstavy: Národní galerie v Praze. Sbírká architektury: Palác Kinských: 14. dubna - 22. května 1994*. 1. vyd. Praha: Národní galerie, 1994, 69 s. ISBN 80-703-5066-0.

²² VYBÍRAL, Jindřich. *Lesk a bída stalinské architektury*. *Architekt XL*, Praha: Architekt, 1994, č. 7, s. 4 a 6

²³ VYBÍRAL, Jindřich. *Ve službách totalitní moci*. *Architekt IL.*, 2003, č. 1, s. 58–60. srov. VYBÍRAL, Jindřich. *Architektura ve službách totalitní moci*. In: *Poválečná totalitní architektura a otázky její památkové ochrany*. Ostrava, 2002, s. s. 4-11.

STOLETÍ²⁴ od Oldřicha Ševčíka a Ondřeje Beneše. Tato výpravná publikace, byť s velkou mírou autorské selekce, přibližuje stavební vývoj v nejsvobodnějším desetiletí socialistické éry Československa, i když Brno je zde, vzhledem k celorepublikovému stavebnímu rozmachu doby, zastoupeno celkem úsporně.

Problematikou poválečného urbanismu a dědictví standardizované výstavby obytných celků a měst v Československu se zabývala také konference *Architektura v perspektivě*²⁵ v roce 2012, pořádaná Stavební fakultou Vysoké školy báňské Technické univerzity v Ostravě. Téma *Urbanismus měst v ČR ve 2. polovině 20. století* zde komentovali a hodnotili ve svých příspěvcích významní architekti a teoretici čeští i zahraniční.

Ostravský historik architektury Martin Strakoš se tématu architektury druhé poloviny 20. století věnuje soustavně. Na příkladech hornických měst Nové Ostravy²⁶ se podrobně zabývá tématem *sorely*, stejně jako příklady architektury následujícího období *bruselu*²⁷ v článcích, kterými významně přispívá k obecnému pochopení a docenění architektury přelomu 50. a 60. let minulého století.²⁸

Během práce na projektu *arch4579 – Vypracování hodnoticí metodiky architektury 1945–1979*, jsem se seznámila také s prací Michaely Janečkové, která ve stejné době, pod vedením prof. Šváchy, zpracovala téma architektury socialistického realismu ve své diplomové práci. V současné době pracuje kolektiv expertů pod vedením Lucie Zadražilové na projektu *Paneláci*, který „představuje specifické hodnoty významných panelových sídlišť“.²⁹

Zajímavou prací pro poznání vývoje výstavby sídlišť v Československu pro mě byla dobová práce Olega Alexandroviče Švidkovského.³⁰ Sovětský autor, pracovník Ústavu dějin umění Akademie věd SSSR, shromáždil během řady studijních cest po Československu v období padesátých a šedesátých let, ve spolupráci s ústavem pro teorii a dějiny umění Československé akademie věd, materiál, který byl podkladem pro zevrubnou analýzu urbanistického vývoje a výstavby obytných celků v Československu. Autor v publikaci vydané v roce 1966 zhodnotil situaci, na kterou poválečné Československo navázalo, a s nutnou dávkou ideologicky orientovaného hodnocení předválečných buržoazních přístupů podává informaci a kritický rozbor existujících nových sídlišť, a těch, která v roce vydání byla v projektovém nebo již realizačním procesu.

²⁴ ŠEVČÍK, Oldřich a Ondřej BENEŠ. *Architektura 60. let: „zlatá šedesátá“ v české architektuře 20. století*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009, 502 s. ISBN 9788024713724.

²⁵ *Architektura v perspektivě: Urbanismus měst v ČR ve 2. polovině 20. století* [online]. [cit. 2015-01-16]. <https://www.fast.vsb.cz/export/sites/fast/226/cs/konference-a-seminare/architektura-v-perspektive-2012-sbornik.pdf>

²⁶ STRAKOŠ, Martin. *Nová Ostrava a její satelity*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2010

²⁷ STRAKOŠ, Martin. *Bruselský styl na Ostravsku: Kapitoly z vývoje výtvarné kultury a architektury 50. a 60. let 20. století*. Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. Ostrava: Tilia, 2009, (24), 292-326.

²⁸ Např.: STRAKOŠ, Martin (ed.) a Martin JEMELKA. *Bílá loď uprostřed Ostravy 1961-2001: 50 let Domu kultury města Ostravy v proměnách umění a doby*. Vyd. 1. Ostrava: Pro Dům kultury města Ostravy vydalo Image Studio, 2011, 253 s. ISBN 978-80-903902-3-2.

²⁹ [Paneláci.cz](http://www.panelaci.cz). O projektu. [cit. 2015-12-17]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/stranka/o-projektu>

³⁰ ŠVIDKOVSKIJ, Oleg Alexandrovič. *Urbanismus socialistického Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1966, 332 s.

Při studiu dobových teoretických východisek mě znovu upoutaly studie, které jsou z dnešního pohledu vizionářské. Emanuel Hruška se již krátce po válce zabýval problematikou urbanizace ve vztahu ke krajině³¹, v roce 1947 byl jmenován docentem Ústavu stavby měst na brněnské Fakultě architektury a pozemního stavitelství, současně byl až do odchodu do Bratislavy po únoru 1948 vedoucím plánovacího oddělení Zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně. Také práce Ladislava Žáka a J. K. Říhy, kteří jsou považováni za zakladatele české environmentalistiky³², se zabývají územním plánováním měst zejména v souvislosti s ochranou krajiny. Ladislav Žák v již zmiňované knize **OBYTNÁ KRAJINA**³³ řeší bydlení z pohledu přirozených potřeb člověka a jeho touhy po splynutí s přírodou, zabýval se architekturou a urbanismem sídel a v rámci bydlení vztahem člověka k zeleni, ke krajině. Josef Karel Říha, který začínal profesní dráhu koncem první světové války v ateliéru Jana Kotěry, vydal po válce studii **ZEMĚ KRÁSNÁ - KNIHA O PŘÍRODĚ, CIVILISACI A PLÁNOVÁNÍ**³⁴, ve které se zabývá územním plánováním měst a krajiny zejména v souvislosti s ochranou krajiny, zachování jejich přírodních a také člověkem vytvořených historických hodnot. Dalším architektem, který se intenzívně zabýval aspekty lidského působení na životní prostředí, byl Karel Honzík. V knize **TVORBA ŽIVOTNÍHO SLOHU**³⁵ v roce 1947 řeší veškeré aspekty se vztahem k bydlení, od nejširších souvislostí s klimatickými podmínkami, atmosférou, akustikou, přes specifické vlastnosti formy – tvarů a barev až po ekonomii. Svými úvahami se dostává k nahrazení pojmu *architektura* slovním spojením *životní sloh*, který se tak dostává do názvu jeho knihy. Jako metodu pro tvorbu životního slohu vyvíjí tzv. *biofunkcionalismus*.

Téma ekologických přístupů k projektování obsáhle zpracoval Jan Dostalík ve své disertační práci na brněnské Masarykově univerzitě³⁶, kde se zabývá environmentálními myšlenkami a přístupy prvorepublikových architektů, z nichž k neaktivnějším řadí Karla Honzíka, Ladislava Žáka, Emanuela Hrušku, Stanislava Semráda, Josefa Karla Říhu, Františka Fialu, Aloise Mikuškovice, Bohuslava Fuchse, Jindřicha Kumpošta, Antonína Turka. Řada z nich působila také pedagogicky na technikách v Praze i v Brně.

V souvislosti s architekturou období socialismu je neopominutelné téma umění, jako plně integrované součásti architektury: na příkladu brněnské hotelu International popisuje tuto problematiku monografická publikace **BEST WESTERN**

³¹ HRUŠKA, Emanuel. Krajina a její soudobá urbanizace. 1. Praha: B. Pyšvejc, 1946, 99 s.

³² DOSTALÍK, Jan. Environmentální myšlenky v počátcích českého územního plánování. Lidé města, Praha: Fakulta humanitních studií UK, 2011, roč. 13, č. 1, s. 87 - 104. ISSN 1212-8112. Dostupné také z: <http://lidemesta.cz/index.php?id=760>. citováno dne 25. 5. 2013.

³³ ŽÁK, Ladislav. Obytná krajina. Praha: S.V.Ú. Mánes-Svoboda, 1947

³⁴ ŘÍHA, Josef Karel. Země krásná - kniha o přírodě, civilisaci a plánování. Třebechovice pod Orebem: Ant. Dědourek, 1948

³⁵ HONZÍK, Karel. Tvorba životního slohu. Praha: Václav Petr, 1947. 2. vydání. Edice Plány a díla: Sv. 2.

³⁶ DOSTALÍK, Jan. Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování v letech 1918 až 1968. Brno, 2013. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc. 84 s. Vedoucí diplomové práce Ing. arch. Magdalena Hledíková, s 90

PREMIER HOTEL INTERNATIONAL BRNO. DESIGN AND ART³⁷ z roku 2008. Uměním jako součástí architektury se zabývá také projekt, který na webovém portálu **VETŘELCI A VOLAVKY**³⁸ dokumentuje umění ve veřejném prostoru z období normalizace, výsledky pak byly shrnuty v roce 2013 do publikace.³⁹ Vzhledem k obsáhlosti této problematiky se tématu umění v architektuře budu věnovat pouze v souvislosti s jednotlivými architektonickými realizacemi

3 AKADEMICKÉ ZÁZEMÍ VÝCHOVY ARCHITEKTŮ

Jak shrnuje v roce 1953 Oldřich Starý,⁴⁰ v rámci BAPS byla po roce 1945 ustavena zvláštní komise, která se intenzívně zabývala reformou studia. Změny ve struktuře studijních programů se uskutečnily až pozdějšími reformami.⁴¹

Od roku 1953 byly umělecky zaměřené školy architektury – Škola architektury při Akademii výtvarných umění a Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze – podřízeny Ministerstvu kultury, zřizovatelem Fakult architektury a pozemního stavitelství v Praze a v Brně bylo Ministerstvo školství. Centrální reformy se vztahovaly také na školu architektury v Bratislavě,⁴² kde zřizovatelem bylo *Poverenictvo školstva*.⁴³

4 PRVOREPUBLIKOVÁ TEORETICKÁ VÝCHODISKA POVÁLEČNÉ ARCHITEKTURY

Vůdčí osobností československé meziválečné, levicově orientované avantgardy byl Karel Teige, jeden ze zakladatelů levicového uměleckého svazu Devětsil, který svoji pozornost dělil mezi avantgardní umění a architekturu. Celkový popis a současné zhodnocení následného skutečného vývoje československé poválečné architektury v širokém kontextu společenských a politických změn zpracovali v již zmíněných statích V. dílu Dějin českého výtvarného umění Rostislav Švácha⁴⁴ a

³⁷ BARTONĚK, Radim. Best Western Premier Hotel International Brno: design & art. V Brně: Best Western Premier Hotel International Brno, 2008, 143 s.

³⁸ Vetřelci a volavky: Dokumentace, popularizace a ochrana výtvarného umění ve veřejném prostoru z období Normalizace [online]. [cit. 2016-01-31]. Dostupné z: <http://www.vetrelciavolavky.cz/>

³⁹ JANKOVIČOVÁ, Sabina. Vetřelci a volavky: atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968-1989). Vyd. 1. V Praze: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2013, 459 s. ISBN 978-80-86863-73-3.

⁴⁰ STARÝ, Oldřich. Výchovou architektů k hodnotné architektuře: Minulost a dnešek. Architektura ČSR. Praha, 1953, XII(8-10), s. 182-220.

⁴¹ Reforma z roku 1951 přikázala jednotný studijní program, délka studia architektů byla opět prodloužena na 5 let; Zákon o vysokých školách z roku 1951 přinesl zpřísnění studia včetně povinných přednášek a cvičení.

⁴² K výuce na Vysoké škole architektury v Bratislavě byli v roce 1947 povoláni jako profesori a docenti architekti Emil Belluš, Vladimír Karfík, Jan E. Koula, později pak k výuce urbanismu Emanuel Hruška.

⁴³ STARÝ, Oldřich. Výchovou architektů k hodnotné architektuře: Minulost a dnešek. Architektura ČSR. Praha, 1953, XII(8-10), s. 201.

⁴⁴ ŠVÁCHA, Rostislav, Architektura čtyřicátých let, in: ŠVÁCHA, Rostislav a Marie PLATOVSKÁ (eds.), Dějiny českého výtvarného umění 1939/1958 (V): 1. Praha: Academia, 2005, s. 31-73. ISBN 80-200-1390-3.

Pavel Halík⁴⁵, a konkrétní témata byla dále podrobněji rozpracována v řadě odborných textů a akademických vědeckých pracích.

5 HISTORICKÝ PŘEHLED, SOUVISLOSTI ČESKOSLOVENSKÉ POVÁLEČNÉ ARCHITEKTURY

5.1 VÝZNAMNÁ DATA V POVÁLEČNÉM VÝVOJI V ARCHITEKTUŘE, STAVEBNICTVÍ A VÝTVARNÉM UMĚNÍ

Pro přehledný úvod do doby v kontextu politických a společenských nastavení uvádím hlavní data a krátkou charakteristiku zásadních změn v organizaci stavebního průmyslu a projektování, včetně spolkového života výtvarných umělců.

1941 – vytvořena Stavební komise Ústřední rady odborů

Květen 1945 – obnovena činnost Bloku architektonických pokrokových spolků (BAPS)⁴⁶

1946 – Státní ústav plánovací, Ústřední plánovací komise

1947 – BAPS se transformoval v UNII ARCHITEKTŮ ČSR

Březen 1948 – Akční výbor architektů ČSR: Programové prohlášení o nových formách projektování; Metoda socialistického realismu

1949 – 1. pětiletý plán

1949 – ÚSČSVU - Ústřední svaz československých výtvarných umělců

1953 – ČFVU - Český fond výtvarných umění

Září 1948 – ustaven STAVOPROJEKT

Do roku 1950 – znárodněno 75% architektonických ateliérů, stavebních a projektových závodů⁴⁷

1953 – zrušen Spolek výtvarných umělců Mánes, založeny Fondy⁴⁸

1956 – rozdělení ÚSČSVU, založení Svazu architektů

1964 – uvolnění v umělecké obci

1968 – vznikl společný Koordinační výbor uměleckých svazů

21. 12. 1970 – Svaz československých výtvarných umělců zrušen

1971 – zrušen Svaz architektů

6 ARCHITEKTURA V BRNĚ PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE

Tématy, zaměřenými na brněnskou problematiku v oboru architektury a urbanismu, se hlouběji zabýval např. Lukáš Pecka ve své doktorské disertační práci

⁴⁵ HALÍK, Pavel, Architektura padesátých let, in: M. Platovská – R. Švácha, (eds.), Dějiny českého výtvarného umění 1939/1958 (V): 1. Praha: Academia, 2005, s. 31-73. ISBN 9788020013903

⁴⁶ První poválečné veřejné vystoupení BAPS 17. 6. 1945, viz: PECHAR, Josef a Petr URLICH. Programy české architektury. 1. Praha: Odeon, 1981. Architektura. 01-528-81 09/13, s. 246, srov. také: Architektura ČSR. Praha, 1946, (V): 4-6.

⁴⁷ Zákon o znárodnění ve stavebnictví: Předpis č. 121/1948 Sb. In: . 1948, částka 47/1948. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-121>

⁴⁸ Vyhláška č. 320/1951 Ú. 1. zákona č. 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních

*Brněnská sídliště a jejich urbanistická struktura*⁴⁹, kde provedl plošný průzkum brněnských obytných celků od období první republiky až do prvního desetiletí 21. století. Čtyřicetiletou historii brněnského Výzkumného ústavu výstavby a architektury zkoumala Markéta Žáčková v disertační práci *Historie a činnost urbanistického pracoviště Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Brně*⁵⁰. Eva Pražanová se pod vedením profesora Šváchy věnovala regionálnímu plánování a činnosti Zemského plánovacího ústavu v Brně⁵¹ jako nejprogresivnější plánovací instituci u nás v poválečném období.

7 SHRNUÍ SPECIFIK ARCHITEKTURY POVÁLEČNÉHO BRNA

7.1 SROVNÁNÍ ŠKOL V PRAZE A V BRNĚ

Před formulací závěrů mé práce bych chtěla shrnout charakteristiky brněnského akademického poválečného prostředí a pojmenováním rozdílů mezi školami architektury v Brně a v Praze se pokusit najít zdroje brněnských specifik a případně zřetelných odlišností. Výrok profesora Šlapety o pokrokovosti brněnské školy podpořil také Viktor Rudiš, podle kterého to byla díky poválečnému obsazení brněnské techniky „asi nejslavnější doba brněnské fakulty architektury.“⁵² Otázkou zůstává, jestli, a pokud ano, pak v čem byla brněnská škola výjimečná.

Obecně z dobových pramenů i soudobých výpovědí vyplývá, že, přes poválečné snahy o sjednocení vysokých škol architektury, zůstalo pražské prostředí pestřejší tím, že architektura se zde vyučovala také na uměleckých školách s bohatou tradicí. Skladbě studijních programů na českých školách architektury, včetně krátkého srovnání se školami v Sovětském svazu, se velmi podrobně věnoval Oldřich Starý v časopise *Architektura ČSR*, v čísle věnovaném problematice výchovy architektů.⁵³

Rozdíly jsem našla ve skladbě výukových programů a důrazu na výuku dalších, technicky zaměřených oborů, souvisejících s architekturou a stavebnictvím. Mezi další rozdíly, které měly být sjednoceny reformou, patřila různá posloupnost zařazení předmětů do výuky. Například na brněnském oboru architektury byla podle výpovědi Růženy Žertové⁵⁴ matematika už v prvním ročníku, zatímco v Praze se tento předmět vyučoval až ve druhém ročníku.

⁴⁹ PECKA, L. *Brněnská sídliště a jejich urbanistická struktura*. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, 2013, 238 s. Vedoucí práce: doc. Ing. arch. Iva Poslušná, Ph.D.

⁵⁰ ŽÁČKOVÁ, Markéta. *Historie a činnost urbanistického pracoviště Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Brně*. Brno, 2014. Disertační práce. Fakulta architektury VUT v Brně. Vedoucí práce Prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.

⁵¹ PRAŽANOVÁ, Eva. *Česká urbanistická tvorba 1938–1948: regionalismus a činnost Zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně*. Praha, 2015. Disertační práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Ústav pro dějiny umění. Vedoucí práce Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

⁵² Rozhovor Petr Pelčáka s Viktorem Rudišem. In: RUDIŠ, Viktor. *Viktor Rudiš: stavby a projekty 1953-2002*. Brno: Obecní dům Brno, 2005, 109 s. ISBN 80-239-6264-7, s. 71.

⁵³ STARÝ, Oldřich. *Výchovou architektů k hodnotné architektuře: Minulost a dnešek*. *Architektura ČSR*. Praha, 1953, XII(8-10), s. 182-220.

⁵⁴ Z rozhovoru s Růženou Žertovou, leden 2016 v Brně.

Nepřehlédnutelná byla v Brně progresivní, průkopnická škola statiky. Obor statiky byl na brněnské škole architektury chápán jako jedna ze zásadních dovedností pro architektonické navrhování, statika se zde vyučovala až do třetího ročníku. Profesor Konrád Hruban, který zde působil od roku 1937, odešel v roce 1953 učit na pražskou techniku. Jeho nástupcem se stal o 13 let mladší Ferdinand Lederer, který se zasloužil o vybudování Ústavu stavební mechaniky jako mezinárodně uznávaného vysokoškolského pracoviště v oboru ocelových a dřevěných konstrukcí, kde od roku 1951 roku učil profesor Zbyněk Drahoňovský. Jejich žáky, rozvíjejícími dobré jméno brněnské školy statiky byli například Zdeněk Musil, Jiří Opatřil, Radúz Russ, kteří se tvůrčí a ve výsledku nepřehlédnutelnou spoluprací s architekty významně podíleli na výsledném estetickém působení nejen brněnských ikonických architektonických realizací, ale také na vývoji méně viditelných řešení stavebních konstrukcí.

Pro všechny oslovené pamětníky, absolventy brněnské fakulty, byl jednoznačným specifikem brněnské školy architektury funkcionalismus, díky profesorům, osobnostem brněnské prvorepublikové architektonické scény i nadále rozvíjený a předávaný adeptům architektury, což se přeneslo také do praxe a realizací mladých architektů.

Prvenství měla brněnská fakulta architektury ve výzkumu lidové architektury. Od roku 1945 byl do systému výuky zaveden systematický průzkum a vyměřování staveb pod vedením profesora Kuriala. Později se ve spolupráci s národním umělcem Dušanem Jurkovičem průzkum rozšířil také na západní Slovensko.⁵⁵

Ve své době měla brněnská technika v rámci republiky zcela novátorské a jedinečné postavení také již popsaným zaměřením na materiálové složení stavebních hmot a dílců stavebních konstrukcí v oboru, založeném v roce 1954 na chemickém odboru profesorem Otakarem Kallaunerem. Tento obor byl významný zejména pro celorepublikový vývoj a směřování k typizaci a standardizaci stavebních dílců.

Všichni vypovídající pamětníci se shodují, že výjimečnost brněnské školy, případně progresivnost, je výhradně spjatá se jmény zde působících profesorů předválečné názorově tvůrčí školy.

Vybrané zastoupení profesorským sborem měla nejen brněnská vysoká škola architektury, ale vynikající umělci učili také na středních školách. K významným osobnostem brněnské *ŠUŘky* patřil také její válečný ředitel Josef Vydra, který přišel z Bratislavy, stejně jako Zdeněk Rossmann, vyučený v Bauhausu.

Pražské akademické architektonické a umělecké kruhy měly díky válečnému provozu uměleckoprůmyslové školy, která poskytla zázemí vysokoškolským profesorům po uzavření vysokých škol v roce 1939, výhodu nepřerušené umělecké výchovy a možností tvůrčího růstu. Tato tvůrčí a vývojová kontinuita se také později projevila nástupem generace, která realizovala československou expozici na světové

⁵⁵ JEŘÁBEK, Jiří. Fakulta architektury a pozemního stavitelství v Brně. Architektura ČSR. Praha, 1953, XII(8-10), s. 242.

výstavě Expo '58 v Bruselu.⁵⁶ Pražská Umprum měla tradici vysoké úrovně výuky také v urbanismu, který zde během války přednášel Josef Gočár, jinak profesor na Akademii.

Výuka na pražské Akademii navazovala na silnou tradici nejstarší české umělecké školy, působila zde řada významných umělců, mimo jiné také Vincenc Makovský, který byl jinak celoživotně spjat s Brnem.

Výjimečným pedagogem, působícím na pražských školách architektury, který skrze své studenty ovlivnil architekturu druhé poloviny 20. století, byl profesor František Cubr, mimo jiné jeden z autorů pavilonu a expozice pro bruselskou světovou výstavu Expo '58. Profesor Cubr působil od roku 1960 v Praze na technice, později, od roku 1968 na Akademii, kde postupně vychoval celou generaci výše zmíněných architektů.

S podporou zkušeností svého školitele profesora Vladimíra Šlapety si dovoluji konstatovat, že roli pokrokovosti a také vysoké odborné úrovně po roce 1959 převzala pražská škola. Jmenovitě nejvýrazněji působícím pedagogem zde byl právě profesor Cubr, který později pokračoval ve výchově mladých architektů na Akademii. Absolventi ateliéru profesora Cubra, ve spojení s absolventy Vysoké školy uměleckoprůmyslové, byli u zrodu nového formálně estetického vyjádření, které je spojováno s úspěchem československého umění a architektury na bruselské světové výstavě Expo '58. Mladí brněnští architekti stihli ještě představit svoje vnímání utváření a vymezení prostoru ve spolupráci umělců různých oborů na již popsané světové výstavě v Ósace v roce 1970, tedy v době, kdy svěží rozlet a směřování československé architektury ukončila normalizační politika.

Prezentace Československa na světových výstavách jsou dokladem tvůrčí vyspělosti českých architektů, ukázkou komplexního přístupu k tvorbě a ve spolupráci s výtvarníky. Přístupu, který se kromě profesionálního zpracování funkčního návrhu, dispozičního řešení a konstrukce s použitím inovativních technologií a materiálů ve vazbě na řešení jak exteriérů, tak interiérů na domácí půdě mohl uplatnit zejména při řešení veřejných investic. Ale komplexnost návrhu představují také experimentální projekty bydlení, zpracované kolektivem pod vedením Františka Zounka do detailů kompletního vnitřního vybavení, u experimentálních projektů řešení bydlení včetně zařízení sektorovým nábytkem.

Shrnutím poznatků ze situace na vysokých technických školách v Praze a v Brně, z výukových programů, složení profesorských sborů a výše uvedených výroků se ve výsledku jeví, že i když na obou školách učili významní a zkušení architekti, brněnská škola byla zaměřena více k tradici meziválečného funkcionalismu, tradici, na niž vyučující profesori navazovali také ve výchově budoucích architektů. Zásadní předěl v orientaci a programovém směřování školy souvisí se snahou komunisticky orientovaných architektů o ovládnutí školy. Cestou k obměně personálního obsazení školy byla vykonstruovaná ekonomická aféra na fakultě architektury v roce 1958, jejímž výsledkem v následujícím roce 1959 byl odchod odborně nejerudovanějších

⁵⁶ Viz. ŠVÁCHA, Rostislav, *Architektura čtyřicátých let*, in: ŠVÁCHA, Rostislav a Marie PLATOVSKÁ (eds.), *Dějiny českého výtvarného umění 1939/1958 (V)*: 1. Praha: Academia, 2005, s. 31-73. ISBN 80-200-1390-3.

pedagogů, a tím i konec tohoto pro budoucnost brněnské architektury šťastného období. Atmosféra na fakultě se změnila. Architekti, studující v následujícím období šedesátých let, hledali vzory mimo školu. Podle Petra Oplateka byl jedním ze směrů, které studenty ve druhé polovině šedesátých let zaujal, vývoj anglické architektury, jmenovitě založení skupiny Archigram. Z domácích vzorů, ke kterým se studenti v období šedesátých let obraceli, to byla „*představa zlatého období brněnské architektury ve 20. a 30. letech, spojená se jmény jako Kumpošt, Kuba, Fuchs, Wiesner, Kroha, Polášek, O. Oplatek, Poříška, Víšek atd.*“⁵⁷

V srpnu 1960, v souvislosti s úkoly třetího pětiletého plánu, bylo vydáno vládní nařízení⁵⁸ o změnách v organizaci vysokých škol, podle kterého došlo na pražské i brněnské technice ke sloučení dosavadní Fakulty inženýrského stavitelství (FIS) a Fakulty architektury a pozemního stavitelství (FAPS) do Fakulty stavební. Změny se dotkly kompletní struktury vysokých škol, v Praze dřívějších osm fakult bylo redukováno na čtyři, a obor architektury se tak stal součástí stavebních fakult, což trvalo až do roku 1976, kdy se fakulty architektury opět osamostatnily.

7.2 BRNĚNSKÁ SPECIFIKA REFLEKTOVANÁ V REALITĚ VÝSTAVBY A ARCHITEKTURY

Ve druhé části závěrečného shrnutí se zaměřím na realitu výstavby, sledování, jakým způsobem byla brněnská poválečná architektura v praxi odlišná nebo výjimečná v celorepublikovém kontextu. K formulaci konečných závěrů směřuji postupně studiem prací, které se tímto obdobím zabývají, a pak opět dotazováním pamětníků.

Skutečností bylo, že po osvobození v roce 1945 bylo Brno, ve srovnání s Prahou, válkou výrazně víc zničené. Poválečné budování se tedy přednostně snažilo vyplnit proluky uvnitř města, blízko centra, které byly nezastavěné nebo vznikly bombardováním v posledních dnech války.⁵⁹ Plánovaná výstavba nových bytů v rámci dvouletého plánu poválečné obnovy, který měl řešit bytovou krizi, se Brna nijak výrazně nedotkla. V rámci tohoto, ve výsledku nesplněného plánu, byla budována sídliště ve strategicky významných oblastech⁶⁰ zejména těžby uhlí, hutního a chemického průmyslu, spojů a železničních staveb. Nicméně v tomto období, které podle Rostislava Šváchy ukázalo „*hodnotný a mnohotvárný obraz, v němž se ještě neprojeví příznaky úpadku*“⁶¹, vznikla i v Brně řada kvalitních příkladů dobré architektury. Nejznámějším příkladem kvalitní bytové výstavby těsně poválečného období je řádková zástavba výše popsaného sídliště Tábor. Nedostatek bytů v jiných místech republiky se řešil významně plošnějším způsobem –

⁵⁷ Petr Oplatek, manuskript, leden 2016.

⁵⁸ Vládní nařízení ze dne 5. srpna 1960 č. 120 Sb., podle §3 zák. 58/1950 Sb., o vysokých školách.

⁵⁹ Viz. HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, Cecílie. Brno: Dílo přírody, člověka a dějin. Brno: Blok, 1971, s. 101. Srov. také: Kolektiv autorů. Brno v architektuře a výtvarném umění. Blok, Brno, 1981, s. 249.

⁶⁰ Viz. ŠVÁCHA, Rostislav, Architektura čtyřicátých let, in: ŠVÁCHA, Rostislav a Marie PLATOVSKÁ (eds.), Dějiny českého výtvarného umění 1939/1958 (V): 1. Praha: Academia, 2005, s. 31-73. ISBN 80-200-1390-3.

⁶¹ Tamtéž, s. 73.

zakládáním nových měst – a také pražské sídliště Solidarita je svou plochou 48 hektarů nepřehlédnutelným vstupem do městské krajiny.

Velmi významná v poválečné době byla vědecká, teoretická a výzkumná činnost v oblasti plánování měst a krajiny. V Praze jako nástupce *Státní regulační komise*⁶² v roce 1940 vznikla, pak během války a až do roku 1949 působila *Plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí*⁶³, která se podobně jaké předválečný *Ústav pro stavbu měst*⁶⁴ (ÚSM) soustředila hlavně na plánování měst⁶⁵. Ve vedení ústavu působili Jaroslav Vaněček, Ladislav Kubík a Alois Mikuškovice, dlouholetý profesor Ústavu stavby měst na pražské technice. Také zlínské *Návrhové oddělení závodů Baťa*, od roku 1945 vedené Jiřím Voženílkem, se zabývalo urbanismem a studiem *socialistického sídliště*.

Zemský studijní a plánovací ústav moravskoslezský v Brně⁶⁶ (ZSPÚM), ustavený v roce 1945 pod vedením ředitele Josefa Mrkose, se jako nástupce předválečného *Národohospodářského ústavu plánovacího*⁶⁷ na rozdíl od pražského ÚSM zaměřil více na plánování rozsáhlejších území a krajiny. V ZSPÚM pracovali významní architekti a urbanisté. Pro urbanistický rozvoj Brna byla podle Vladimíra Šlapety⁶⁸ zcela zásadní spolupráce dua Fuchs a Kumpošt, kteří „společně vypracovali několik zásadních návrhů na regulaci města a regionu“.⁶⁹ Dále zde pracovali stavební inženýr, statik František Sklenář⁷⁰, do odchodu na bratislavskou Fakultu architektury v roce 1948 zde jako vedoucí plánovacího odboru působil jeden z nejvýznamnějších urbanistů, později také mezinárodně uznávaný odborník Emanuel Hruška, a Josef Karel Říha jako zaměstnanec ZSPÚM zpracoval v roce *Směrnici pro krajinné plánování*⁷¹, což byly urbanistické studie, které ověřovaly teoretické přístupy, návrhy regionálně-hospodářského plánování na konkrétních územích.

Hlavním urbanistickým pracovištěm v Praze byl Útvar hlavního architekta hl. m. Prahy (ÚHA), kde působili také architekti Jiří Novotný a Jiří Hruška, a který od jeho založení v roce 1961 vedl až do konce 60. let Jiří Voženílek.

Podle architekta Němce, dlouholetého pracovníka SÚRPMO a kolegy Bohuslava Fuchse si Brno specifikum „školy brněnského funkcionalismu podrželo až do roku

⁶² Státní regulační komise pro hlavní město Prahu s okolím (SRK), založena 1920, založená pro regulaci a zastavovací plán Velké Prahy (vznik k 1. 1. 1922)-

⁶³ 1949 transformována v Ústav urbanismu a regionalismu. V roce 1951 byla vystřídaná Kanceláří pro územní plán hlavního města Prahy podle zákona č. 280/1949 o územním plánování a výstavbě obcí; Vládní nařízení č. 51/1950 o územním plánování.

⁶⁴ ÚSM, Ústav pro stavbu měst, založený při Masarykově akademii práce v roce 1922,

⁶⁵ DOSTALÍK, Jan. Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování v letech 1918 až 1968. Brno, 2013. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc., s. 69.

⁶⁶ Zdroj: Moravský zemský archiv v Brně. Číslo fondu: 75, značka fondu/sbírky: B 97. Název sbírky: Zemský studijní a plánovací ústav moravskoslezský Brno

⁶⁷ Národohospodářský ústav/Institut für Strukturforshung, založen 1938

⁶⁸ ŠLAPETA, Vladimír. Úvod. PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. Jindřich Kumpošt: 1891–1968. 1. Brno: Spolek Obecní dům Brno, 2006.

⁶⁹ Tamtéž, s. 9.

⁷⁰ František Sklenář byl spolupracovník Bohuslava Fuchse, spoluautor soutěžního návrhu Tangenta v soutěži na řešení brněnského železničního uzlu, 1927–1928.

⁷¹ ŘÍHA, Josef Karel. Směrnice pro krajinné plánování. Zprávy Zemského studijního a plánovacího ústavu Moravskoslezského v Brně. Brno: Zemský studijní a plánovací ústav Moravskoslezský v Brně, 1948, 3, 137-168.

1958“, kdy ještě dozníval vliv silných osobností prvorepublikové architektonické scény, v urbanismu kromě Bohuslava Fuchse také Jindřicha Kumpošta a Bohumila Turečka „*poté už to byl úpadek.*“⁷²

Neoddělitelnou součástí architektonických realizací sledovaného období bylo umění. K osobnostem brněnské umělecké obce, které spolupracovali s architekty a svými uměleckými objekty se podílely na výsledné podobě občanských budov a také veřejných prostorů, patřili Sylva Lacinová, Vincenc Makovský, Zdeněk Macháček, Ladislav Martínek, František Navrátil, Vladimír Preclík, Olbram Zoubek, Miroslav Konrád, Valér Kováč, Jánuš Kubíček, Bohdan Lacina, Bohumír Matal, Pavel Navrátil, Miroslav Netík, Bedřich Petrovan, Karel Rychlík, Inez Tuschnerová, Josef Vohrabal, Jaroslava Brychtová, František Chmelař, Čestmír Kafka, Miloslav Kringel, Stanislav Libenský, Jan Maria Najmr, Jan Rajlich st., Otakar Sivera, Miloš Axman, Konrád Babraj, Stanislav Hanzl, Eva Kmentová. Jmenovaní umělci měli silné zastoupení v mnoha významných architektonických realizacích.

Spolupráce špičkových architektů a výtvarníků vyústila často v opakovanou spolupráci, založenou na přátelských osobních vztazích brněnských a pražských architektů a umělců, které popisuje Viktor Rudiš v knize⁷³, vydané spolkem Obecní dům Brno. V květnu 1969 brněnskými umělci založené sdružení Q, které spojovalo různé oblasti kulturní tvorby, bylo po nástupu normalizační politiky zakázáno. V Praze se architekti scházeli v kanceláři Karla Pragera, který založil Blok umělců a architektů.

Profesoři Bohuslav Fuchs a Bedřich Rozehnal vychovali generaci architektů, kteří budovali poválečné Brno. Jejich žáky byli nejvýznamnější brněnští architekti šedesátých a sedmdesátých let 20. století, z jejichž široké škály se mi na prvním místě vždy vybaví jména Františka Zounka, Viktora Rudiše, Miroslava Dufka, Pavla Krchňáka a dalších architektů brněnských sídlišť, Miroslava Spurného jako nástupce Bedřicha Rozehnala a hlavního architekta pokračování výstavby brněnské fakultní nemocnice. Po mezinárodním úspěchu těsně po válce částečně realizované Rozehnalovy Dětské nemocnice a jeho teoretického přínosu ke koncepci nemocničních staveb však v dalších letech v této oblasti Brno neprokazovalo velký úspěch. V rámci protahovaného přístupu k dokončení generelu a následné výstavby Fakultní nemocnice v Bohunicích byla, mimo generel, v šedesátých letech postavena pouze Psychiatrická klinika. Nicméně ani v Praze se nepodařilo Františku Čermákovi realizovat projekt nemocnice do Motola. Postavena však byla vojenská nemocnice ve Střešovicích od Bedřicha Adámka, který je autorem také řady dalších nemocničních staveb, krajských nemocnice v Jihlavě, v Hradci Králové, na Kladně a dalších.

Ve státním projektovém ústavu obchodu tvořili pod manažerským vedením Jaromíra Sirotky Růžena Žertová, proslavená svými jedinečnými obchodními domy

⁷² Josef Němec, manuskript 1. 12. 2015.

⁷³ RUDIŠ, Viktor. Viktor Rudiš: stavby a projekty 1953-2002. Brno: Obecní dům Brno, 2005. ISBN 80-239-6264-7.

po celé republice a Zdeněk Řihák, který se od interiérů mléčných barů propracoval ke stavbám významných hotelů po celé republice. Nadčasovou architekturou budovy Ingstavu se do historie poválečné architektury zapsal Ivan Ruller, který se po roce 1990 vrátil na akademickou půdu k výuce mladých architektů.

Dalším specifikem pro Brno a Jihomoravský kraj byla významná orientace na výstavbu zařízení pro školství. Architekti v projektových a vývojových ústavech se systematicky věnovali vývoji dispozičního řešení škol podle konkrétních programů a v souvislosti s řešením obytných souborů také konkrétních zadání. Výsledkem byly realizované typy škol, a to jak pro blokovou, tak pro pavilonovou dispozici výuky. Nejznámější jména architektů, spojovaných zejména s vývojem škol, byla jména Jaroslava Ledviny a Miroslava Dufka. Směřování ve vývoji uspořádání školských budov a areálů pro výuku je jedním z nepřehlédnutelných vyjádření funkcionalistického odkazu, rozvíjeným vědeckým způsobem i po válce. V Praze se projekty škola zabýval František Čermák, také se studenty v jeho ateliéru, pod vedením asistentů Černého a Rybářové.

Vyšší školou ve vývoji školských staveb byla výstavba univerzitních kampusů, jak v Praze, tak v Brně. Historie vývoje vysokoškolských areálů technických univerzit v obou městech začala již v období první republiky. V Praze byl hlavním aktérem plánování univerzitního městečka v Dejvicích Antonín Engel, jehož návrhy, ale i poválečné pedagogické působení na fakultě architektury se vyznačovaly klasickou orientací. A byli to žáci profesora Engela František Čermák a Gustav Paul, kteří zvítězili v roce 1958 v soutěži na dostavbu areálu techniky v Dejvicích s návrhem, který byl posléze, byť jen částečně, ve spolupráci s Vladimírem Hladíkem a Jiřím Liberským realizován. V Brně plánování univerzitního kampusu posunulo umístění vysokoškolského areálu z plánovaného Akademického náměstí na Veverí pod Kraví horou na pozemky pod Palackého vrchem v Králově Poli, kde je kampus postupně realizován od sedmdesátých let, v počátcích na základě výsledku výše popsané architektonické soutěže. V roce 1969 byl Útvarem generálního projektanta VUT v Brně, pod vedením Jaroslava Ledviny, vypracován **GENEREL ROZMÍSTĚNÍ VYSOKÝCH ŠKOL, KOLEJÍ A MENZ V BRNĚ**,⁷⁴ který řešil umístění a obslužnost komplexně podle současné reality a s dlouhodobým výhledem se zohledněním konkrétních potřeb brněnských vysokých škol, kterými byly kromě VUT v Brně také Univerzita Jana Evangelisty Purkyně⁷⁵, Vysoká škola zemědělská⁷⁶ a Janáčkova akademie múzických umění, společným partnerem byla Ústřední správa kolejí a menz.

Ve snaze pojmenovat místní, nebo širěji regionální specifikum architektury Brna v období socialismu jsem se obrátila také k absolventům brněnské školy, kteří z politických důvodů opustili republiku a na brněnskou architekturu pohlížejí z odstupu svého současného domova. V orientaci mi byli kromě v Brně žijících pamětníků Ivana Rullera, Růženy Žertové, Mojžíra Kyselky ml., Zdeňka Müllera,

⁷⁴ Archiv VUT v Brně.

⁷⁵ Masarykova univerzita

⁷⁶ Mendelova univerzita v Brně

Viktora Rudiše, Jana Němce a Vladimíra Šlapety nápomocni také architekti Miroslav Dufek a syn Otakara Oplatka Petr Oplatek, oba dnes žijící ve Švýcarsku. Situaci brněnské architektury v poválečném období, možná místní specifika, komentovali pamětníci v tom smyslu, že Brno i po válce bylo jedinečné svým výrazem, silně ovlivněným hustotou předválečných funkcionalistických staveb.

Specifičnost architektonického vyjádření staveb a stavebních celků, realizovaných v Brně v období třiceti poválečných let, je všeobecně vnímána v souvislostech s meziválečnou avantgardou, jako pokračování idejí a forem funkcionalismu. K přerušení funkcionalistické kontinuity došlo pouze začátkem padesátých let, přikázaným používáním ideologicky zaměřené, politicky implantované metody socialistického realismu. Nicméně zejména architektura obytných budov z tohoto období se vyznačuje promyšlenými a funkčními dispozicemi. Od konce padesátých let a během let šedesátých vznikaly stavby s dodnes rozpoznatelnou, vysokou kvalitou dispozičního řešení, funkce a formy. Bohužel velmi často jsou tyto stavby poznamenány dobovou realitou materiálně-technických podmínek, které znamenají diskvalifikaci těchto staveb v současných podmínkách stavební legislativy, zejména z hledisek současných požadavků na tepelně technické vlastnosti staveb.

Pro společenskou sounáležitost, profesní rozvoj, orientaci ve směřování oboru a informovanost o odborném vývoji kolegů architektů měla velký význam činnost Kabinetu architektury v Brně, který pod vedením tajemnice paní Pospíšilové začal od roku 1962 výstavami monitorovat tvorbu brněnských architektů.

V podmínkách ekonomických, materiálových, technologických a technických omezení, daných socialistickým hospodářstvím a plánováním, byly realizovány projekty širokého společenského dosahu. Nejmasovější výstavbu představují obytné celky včetně příslušné občanské vybavenosti.

8 ZÁVĚR

Při sledování brněnské poválečné architektury a vyhledávání možných odlišností, výrazných specifík v celorepublikovém kontextu, jsem se prioritně zaměřila na výchovu architektů, tedy předpoklady nabízené akademickým prostředím. Obecně vzato, brněnská vysoká škola architektury byla podle výpovědi pamětníků jiná tím, že byla výrazně komornější, s domáckou atmosférou ateliérů, které vedli vysoce vážení a respektovaní profesori, bez výjimky uznávaní architekti s praktickými zkušenostmi. Oproti tomu pražská fakulta architektury skladbou profesorského sboru nevyjadřovala jednoznačné směřování.

Hlavní rozdíly mezi brněnskou a pražskou technikou se pravděpodobně odvíjejí od základního kvantitativního hlediska – od velikosti obou škol. České vysoké učení technické v Praze vždy bylo výrazně větším učilištěm než Vysoké učení technické v Brně, s větším okruhem studentů a tím logicky i větším sborem pedagogů. Zřetelná byla heterogenost profesorského sboru. Na jedné straně zde bylo silné zastoupení prvorepublikových osobností, zkušených a uznávaných architektů Josefa Kittricha, Františka Čermáka, Otakara Štěpánka, Emila Kovaříka, a naproti nim silně levicově orientovaní učitelé, jako docent Jiří Stašek a architekti dělnického

původu se zrychleným během střední školy s maturitou a následného studia na vysoké škole, profesorem Šlapetou označovaní jako *rychlí*⁷⁷. K těm patřili například architekti Zahálka a Horčíčka.

Oproti tomu specifikem brněnské školy byla homogenost. Programovou orientaci školy určovaly dvě všeobecně respektované autority, profesorské osobnosti Bohuslav Fuchs a Bedřich Rozehnal, jmenovaní zde v abecedním pořadí. Oba profesori reprezentovali silný, jasně formulovaný názor na architekturu. Ostatní učitelé, Vladimír Meduna, Zdeněk Alexa, Zdeněk Strnadel, Miroslav Putna a další nemohli autoritě profesorů Fuchse a Rozehнала konkurovat. Názorový soulad vůdčích představitelů brněnské školy architektury, který vycházel ze zdroje funkcionalistické meziválečné moderny, byl trnem v oku ambiciózní skupině komunistických funkcionářů, také absolventů brněnské techniky v čele s Vladimírem Medunou, kteří byli vyučeni zejména urbanistickou praxí v ostravském Stavoprojektu a zasloužili se o následné, vyloučení respektovaných profesorů ze školy, v případě Bedřich Rozehнала dokonce uvěznění.

Z materiálů o sledovaném období a ze vzpomínek architektů se dá vysledovat skutečnost, že v období po osvobození, jak v Praze, tak v Brně, pod vedením poválečné generace profesorů vyrůstala generace mladých architektů, kteří mezi sebou udržovali přátelské vztahy, stmeleni snahou pracovat mimo ideologická omezení, v mezích povinných pravidel a ekonomických ukazatelů tvořit, a se ctí směřovat k poctivé architektuře.

Jednou z charakteristik dané doby bylo použití výtvarných děl jako součásti architektonických realizací. Umění realizované v architektuře, přátelskými vztahy a pracovními setkáváními pomohlo také překonat vzdálenost mezi Prahou a Brnem.

Největší šance Brna vyrovnat se stavebnímu boomu v investičně preferovaných oblastech a také v hlavním městě vyplynula z rozhodnutí znovuoživit brněnského výstaviště a od roku 1959 konání Mezinárodního strojírenského veletrhu. Tím také vznikla pro Brno nejvýznamnější a nejrozsáhlejší stavební aktivita období socialismu, a tedy i příležitost k výjimečným architektonickým počínům. Brněnští architekti tuto šanci využili a také díky dobré spolupráci se statiky bylo brněnské výstaviště doplněno jednak o pavilony, které důstojně navázaly na vysokou kvalitu a tradici brněnského výstaviště, zbudovaného v roce 1928 pro Výstavu soudobé kultury, a současně také o související potřebnou infrastrukturu mimo areál výstaviště, ubytování pro zahraniční návštěvníky a dopravní napojení..

Nicméně stavební aktivity související s veletrhy nebyly takového rozsahu, který by kvantitativně mohl konkurovat státem podporované výstavbě ve strategicky významných oblastech těžebního, hutního a chemického průmyslu v západních a severních regionech republiky. Průmyslové podniky měly často mnohem širší investiční záběr než jen výstavbu budov pro výrobu a provoz. Dokladem toho je nejen rozsáhlá bytová výstavba včetně základní občanské vybavenosti pro zaměstnance podniků, ale také podpora kulturního a společenského života výstavbou

⁷⁷ Podle konzultace s profesorem Vladimírem Šlapetou, Brno, duben 2016.

kulturních domů, sportovních staveb a zařízení pro volný čas v průmyslových oblastech. Pro pracující a jejich děti vznikala také rekreační zařízení a areály prázdninových táborů v přírodě.

Architekti v brněnském Stavoprojektu nedostali šanci na řešení takových exkluzivních zakázek, jakými byly pražské administrativní a provozní budovy podniků zahraničního obchodu nebo budovy a areály československých zastupitelství v zahraničí. K brněnským stavbám, které by mohly soutěžit s pražskými, v sedmdesátých letech postavenými budovami PZO Chemapol, Motokov, Centrotex, Merkuria a dalšími⁷⁸, patří trojice výškových domů na Šumavské (náměstí Joliot Curie), z nichž budova, postavená jako první, byla opakovaným projektem budovy Hutního projektu, tzv. Bohemky v Plzni, dokončené v roce 1969 podle návrhu Jana Zikmunda. Vysoký nadprůměr a kvalitu konceptu také v mezinárodním kontextu představuje budova brněnského Ingstavu od Ivana Rullera, která s nadčasovostí svého konstrukčního, dispozičního i formálního řešení vydržela v intaktní podobě do současnosti.

Největší invenci mohli brněnští architekti prokázat v řešení bydlení, školských a zdravotnických staveb, a postupně také budov projektových podniků. Toho zejména u bydlení a školských staveb využili, Brno významně přispělo k vývoji typových řešení bytů a škol. Ve zdravotnictví, které díky již prvorepublikovému deficitu pociťovalo silnou potřebu velkých investic a patřilo mezi silně podporované a dotované oblasti výstavby těsně po válce, sehrálo Brno významnou roli díky profesorovi Rozehnalovi a jeho komplexnímu řešení nemocnic.⁷⁹ Za hranice Brna a Jihomoravského kraje pronikly nejvíce realizace architektů ze Státního projektového ústavu obchodu, z nichž nejznámější a celorepublikově proslavené jsou hotely Zdeňka Řiháka a obchodní domy Růženy Žertové.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

9.1 VÝBĚR ZE ZÁKLADNÍ BIBLIOGRAFIE

BENEŠOVÁ, Marie. Česká architektura v proměnách dvou století 1780 – 1980. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

BREGANTOVÁ, Polana, ŠVÁCHA, Rostislav a Marie PLATOVSKÁ (eds.). Dějiny českého výtvarného umění (VI): 1958–2000. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1489-4.

CRHONEK, Iloš. Školy jihomoravského kraje 1945 – 1970. Brno: Odbor školství Jihomoravského krajského národního výboru v Brně, 1971.

DOSTALÍK, Jan. Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování v letech 1918 až 1968. Brno, 2013. Disertační práce.

⁷⁸ V Brně byla pro podnik, zabývající se zahraničním obchodem postavena až koncem sedmdesátých let budova PZO Techmašexport od Libuše Kopřivíkové.

⁷⁹ ROZEHNAL, Bedřich. Cesta k řešení nemocniční otázky města Brna: Projekty Zem. klinické nemocnice a St. oblastní dětské nemocnice v Brně. 1. Brno, 1949.

Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií.
Vedoucí práce Prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

DŘÍMAL, Jaroslav a Václav PEŠA. Dějiny města Brna 2. Brno: Blok, 1973.

FRANĚK, Otakar. Dějiny České vysoké školy technické v Brně, díl. 2: 1945-1975. 1. Brno: Blok, 1975.

HALÍK, Pavel. Ideologická architektura. Umění: Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. Praha: Akademie věd České republiky, 1996, 44(5): 438-460.

HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, Cecilie. Bohuslav Fuchs Brnu. Brno: Městské museum v Brně, 1955. ISBN ZMT 02 902-55.

JEHLÍKOVÁ JANEČKOVÁ, Michaela. Směřování k socialistickému realismu v architektuře ČSR. Praha, 2008. Diplomová práce. VŠUP. Vedoucí práce Prof. PhDr. Rostislav Švácha.

JANŮ, Karel. Socialistické budování: oč pŕjde ve stavebnictví a architektuře. Praha: Vydavatelství „Architektury ČSR“ v Praze, 1946. Knihovna „Architektury ČSR: řada II., Sv. 5.

KOLEKTIV AUTORŮ. Brno v architektuře a výtvarném umění. Blok, Brno, 1981

KUČA, Karel. Brno - vývoj města, předměstí a připojených vesnic. Praha, Brno: Baset, 2000. ISBN 80-86223-11-6.

KUDĚLKA, Zdeněk. Bohuslav Fuchs. Brno: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1966. ISBN G. 09/13-34/009/66.

MÜLLER, Zdeněk. Brněnské výstaviště – stavba století: Stavební vývoj 1928 – 2002. Brno: Veletrhy Brno, 2003. ISBN 80-7293-049-4.

PECHAR, Josef. Československá architektura: 1945-1977. Praha: Odeon, 1979. Architektura.

PECHAR, Josef a Petr URLICH. Programy české architektury. 1. Praha: Odeon, 1981. Architektura. 01-528-81 09/13.

PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. Bedřich Rozehnal: 1902 - 1984. Brno: Spolek Obecní dŕm Brno, 2009. ISBN 9788025461839.

PERNES, Jiří. Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně: (cesta moravské techniky 20. stoletím). Vyd. 1. Brno: VUTIUM, 2009. ISBN 978-80-214-3376-2.

RIEDL, Dušan a Bohumil SAMEK. Moderní architektura v Brně, 1900-1965: Průvodce. Brno: Svaz architektů Československé socialistické republiky, 1967.

ROZEHNAL, Bedřich. Cesta k řešení nemocniční otázky města Brna: Projekty Zem. klinické nemocnice a St. oblastní dětské nemocnice v Brně. 1. Brno, 1949.

RUDIŠ, Viktor. Viktor Rudiš: stavby a projekty 1953-2002. Brno: Obecní dŕm Brno, 2005. ISBN 80-239-6264-7.

STARÝ, Oldřich a Marie BENEŠOVÁ. Československá architektura od nejstarší doby po současnost. 2. přeprac. vyd. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1965. Česká architektura.

ŠEVČÍK, Oldřich a Ondřej BENEŠ. Architektura 60. let: "zlatá šedesátá" v české architektuře 20. století. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 9788024713724.

ŠVÁCHA, Rostislav a Marie PLATOVSKÁ (eds.). Dějiny českého výtvarného umění (V): 1939/1958. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005. ISBN 8020013903.

ŠVIDKOVSKIJ, Oleg Alexandrovič. Urbanismus socialistického Československa. 1. vyd. Praha: Academia, 1966.

ZARECOR, Kimberly Elman. Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960. Vyd. 1. Praha: Academia, 2015. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2308-7.

STAVOPROJEKT BRNO. Stavoprojekt Brno 1948 -1988: 40 let architektonické tvorby Stavoprojektu. Brno: Stavoprojekt Brno, 1988. Nestr.

9.2 ODBORNÁ PERIODIKA

Architektura ČSR. Praha, roč. V - XXVIII, 1946 - 1969,
Československý architekt, Časopis Svazu architektů ČSSR,

10 SEZNAM VLASTNÍCH PRACÍ

(autorství, spoluautorství nebo editorská činnost) vztahujících se k tématu disertační práce

VRABELOVÁ, Renata. Brno - architektura 1945 - 1990. Brno: Centrum architektury, 2009. ISBN 8025459969.

SEDLÁK, J.; HRUBÝ, J.; SVOBODOVÁ, Š.; VRABELOVÁ, R.; OBRTLÍK, J. Paměť budov. Architektura staveb Vysokého učení technického v Brně. Brno: Vysoké učení technické v Brně Fakulta výtvarných umění, 2014. 96 s. ISBN: 978-80-214-5088-2.

VRABELOVÁ, Renata. Brno architecture after 1945 - Specifics of Post-War Architecture in Brno in National Context. Příspěvek do sborníku z konference "Between Rejection and Appropriation. The Architectural Heritage of Socialism in Central and Eastern Europe". Leipzig: Böhlau Verlag, ed. "Visuelle Geschichtskultur", 2013.

Kolektiv autorů, Brno / Wien: Vypracování hodnotící metodiky architektury období 1945 až 1979 / Entwicklung einer Bewertungsmethodik der Architektur von 1945 bis 1979. Město Brno / Město Vídeň: 2012 (autorství 30%). Publikace je výstupem dvouletého (2010-2012) přeshraničního projektu 'arch4579' Vypracování hodnotící metodiky architektury období 1945 až 1979.

PELČÁK, Petr, Vladimír ŠLAPETA a Renata VRABELOVÁ (ed). Brno - architektura: 1918-1939. 1. Brno: Centrum architektury, 2011, 392 s. ISBN 978-80-260-0943-6.

VRABELOVÁ, Renata (ed.). Brno – architektura: 1945 – 1990: Doprovodná publikace k výstavě Průvodce poválečnou architekturou Brna, Galerie architektury Brno, 2009. 1. vyd. Brno: Centrum architektury, 2009. ISBN 978-80-254-5996-6.

11 CV

RENATA VRABELOVÁ, ING. ARCH

Dosažené vzdělání, studium

1984: státní zkouška na Ústavu rekonstrukcí a ochrany památek

Inženýr architekt, titul Ing.arch.

Doktorské studium na Fakultě architektury VUT v Brně, 2010–2016

doktorská disertační práce na téma „Československá architektura 1945–1975; specifika brněnské architektury v celorepublikovém kontextu“.

Pedagogická činnost

2006–leden 2015

Fakulta architektury VUT v Brně – externí pedagogická činnost na FA VUT – výuka předmětu “Contemporary architecture“ pro zahraniční studenty

2011–2016

Samostatný architekt, hlavní náplň činnosti: teoretické práce o architektuře 20. století, udržitelných metodách stavění, přístupech k nakládání s budovami a stavebními celky z období 2. poloviny 20. století, architektura v krajinném kontextu.

Spolupráce s Magistrátem města Brna, Odborem památkové péče:

2011–2013: projekt magistrátů měst Vidně a Brna ‘arch4579’ - tvorba metodiky hodnocení staveb, postupy a možnosti ochrany architektury z období 1945-1979.

2014–2017: zpracování dalších staveb a celků v rámci udržitelnosti projektu.

Stálá spolupráce s galeriemi architektury: s Galerií Jaroslava Fragnera v Praze při přípravě výstav, workshopů a publikací o architektuře, spolupráce s brněnskou Galerií architektury.

Spolupráce s Českou komorou architektů:

2012 –2014: expertní spolupráce na evropském projektu CEC5, plnění pro ČKA jako partnera projektu. Tvorba edukačního programu o udržitelnosti stavění pro rozhodovací složky státních orgánů, příprava tištěné metodické příručky s výstupy projektu.

2010–2012: spolupráce na projektu Edukace udržitelného rozvoje na téma „Architektura a projektování podle zásad udržitelného rozvoje“.

Publikační činnost – editorská a autorská práce – knihy o brněnské architektuře: BRNO – ARCHITEKTURA (1918–1939; 1945–1990; 1990–2005; 1990–2008),

2000–2010

Ředitelka Galerie architektury (v té době jediná galerie v Brně prezentující výhradně architekturu, design a umění v architektuře, za podpory a s odbornou garancí Nadace české architektury).

Praxe architekta

1994–2001

Samostatný architekt (např. interiéry ve spolupráci s AS Ateliérem: rekonstrukce Porodnice na Obilním trhu; rekonstrukce a dostavba objektu Hlavní budovy v areálu dětské nemocnice J.G. Mendela - centrální příjem a evidence

Návrhy, design interiérů, realizace, autorský dozor

12 ABSTRAKT / ABSTRACT

Základním impulsem pro formulaci obsahu mé disertační práce bylo dosavadní studium československé architektury v období od roku 1945 do roku 1980, během kterého se postupně vymezila hlavní oblast zájmu k zaměření na specifika brněnské architektury v období třiceti let po 2. světové válce. Práci na toto téma bych ráda přispěla k lepší informovanosti o brněnské architektuře období komunismu, a to v širším kontextu socialistického Československa. Chci poukázat na příklady, směry, prvky architektury, které podle mého názoru mají promyšlenou genezi s výsledkem kvalitní nadčasové architektury. Jako na zdroj formování architektonického názoru jsem se zaměřila na akademické prostředí, a také na pozadí společenských souvislostí se zabývám stavbami a stavebními celky, které jsou významné z celorepublikového hlediska.

Cílem disertační práce je současný pohled a zhodnocení architektury z období reálného socialismu v Brně, od osvobození v roce 1945 do období normalizace v sedmdesátých letech 20. století. Se zahrnutím doby realizací budov jsem zvolila časové rozpětí do roku 1975.

The basic impulse for formulating the content of my dissertation work was the former studying of Czechoslovak architecture in the period from 1945 to 1980, during which gradually have been identified major areas of interest towards focusing on the specifics of Brno architecture during the thirty years after World War 2. With the work on this topic, I would like to contribute to a better awareness of the Brno architecture of the communist period, in the broader context of socialist Czechoslovakia. I want to point out examples, trends, elements of architecture, which in my opinion are the result of sophisticated genesis of the quality of timeless architecture. As the source of formation of architectural opinion I focused on the academic environment, and also against the background of social contexts I deal with buildings and building complexes, which are important from the national perspective.

The aim of the thesis is the current look and evaluation of architecture from the period of real socialism in Brno, since liberation in 1945 to the period of normalization in the seventies of the twentieth century, till 1975 (including duration of the implementation of the buildings). Emphasis put on realizations which are important from the nationwide perspective.